Iedereen voor zichzelf: het kapitalisme ten einde? *Rostra Economica,* 3 september 2007

Arnoud W.A. Boot

Wereldverbeteraars hebben we nodig. Jonge aankomende economen die niet bang zijn om tegen heilige huisjes aan te schoppen. Alleen als je jong bent kun je echt proberen de wereld te veranderen. Naarmate je ouder wordt geldt voor velen dat de gezapigheid toeslaat. En als het geen gezapigheid is, is het wel angst, en een zoektocht naar financiële zekerheid die vernieuwingsdrang en de daaraan verbonden risico's in toom houden. Of men wordt onderdeel van het establishment, en ook dat maakt behoudend.

En is er iets te verbeteren? Zeker, heel veel. Het aardige van deze tijd is dat alles los lijkt te zitten; oude vaste verbanden staan ter discussie. Dat geldt bijvoorbeeld voor politieke partijen. Elke verkiezing tegenwoordig leidt tot aardverschuivingen. Maar dit geldt veel meer in het algemeen. De terminologie individualisering wordt vaak gebruikt, en wijst op een steeds minder grijpbaar individu dat niet meer makkelijk in hokjes is in te delen. Dus 'verzamel-instituten' zoals politieke partijen, omroepen, werknemersorganisaties en kerken lijken aan belang in te boeten.

Hoewel het wegvallen van de verzuiling kan worden gezien als de emancipatie van het individu met een steeds minder vanzelfsprekend onderwerping van het individu aan gezag lijkt er meer aan de hand. De dynamiek is veel groter geworden. Als we bijvoorbeeld kijken naar de samenstelling van de S&P 500 index van grootste Amerikaanse ondernemingen zien we daarin tot de jaren negentig van de vorige eeuw een grotere stabiliteit. De mutaties in deze groep van 500 grootste ondernemingen waren miniem; na midden jaren negentig ligt dit percentage structureel hoger. Het is interessant te filosoferen over de oorzaken van de toegenomen dynamiek. Is het veroorzaakt door de globalisering en deregulering? Of ligt de technologische innovatie ten grondslag aan de toegenomen dynamiek? Of zijn deze globalisering, deregulering en technologische innovatie zelf een gevolg van een onderliggende grotere dynamiek? Of zijn ze een gevolg van de emancipatie van het individu? Oorzaak en gevolg zijn moeilijk uit elkaar te halen.

Wat wel duidelijk is, is dat vele van deze effecten zelfversterkend zijn. Bijvoorbeeld, deregulering die afgedwongen is door de dynamiek die uitgaat van globalisering kan zelf weer zelfversterkend zijn op het veranderingsproces.

Dit veranderingsproces brengt grote onzekerheid met zich mee, en belangrijker, allerlei uitwassen zijn het gevolg. Onze ondernemingen bijvoorbeeld lijken bijna als warme broodjes over de toonbank te gaan. Nu is het absoluut niet erg dat ondernemingen van tijd tot tijd nieuwe eigenaren (aandeelhouders) krijgen. Nieuwe eigenaren kunnen de onderneming een positieve impuls geven. Dit is vaak heel goed. Zoals altijd, geldt hier, alles met mate. Teveel wispelturigheid ondermijnt de onderneming als samenwerkingsverband. Samenwerken vereist nu eenmaal een bepaalde mate van stabiliteit.

Maar het grote veranderingsproces waar we in zitten betekent dat manipulatie mogelijk is. Sommigen gaan er met “de buit” van door. Een voorbeeld is manipulatie en twijfelachtige zelfverrijking door het management van ondernemingen zelf. Het management laat zich soms omkopen. Zie bijvoorbeeld de excessieve beloning die bestuurders van het Duitse Mannesman verkregen in ruil voor hun instemming met een overname door het Engelse Vodafone, of, wat minstens net zo veel voorkomt, het management stuurt zelf aan op een overname of andere verkooptransactie waar het voor zichzelf een “piece of the action” heeft gereserveerd.

Het eens zo prudente Nederland heeft zich hier niet aan weten te onttrekken. Wie herinnert zich niet de lobby-actie van ondernemingsbestuurders aan het adres van de toenmalige minister president Kok om vooral toch niet iets te doen aan de belastingvoordelen en gebrekkige transparantie van opties als beloningsinstrument? Inderdaad, het ultieme instrument van zelfverrijking. Schijnbaar is het snelle financiële gewin dat in de financiële markten mogelijk is te verleidelijk. Voor de onderneming als samenwerkingsverband lijkt dit het begin van het einde. Hoe kan van werknemers worden gevraagd loyaal te zijn aan de onderneming als het management zich als een op zelfverrijking gerichte persoonlijke winst- en verliesrekening gedraagt? Hoe is het om in

een wereld te leven waar het gedrag van bestuurders telkens de vraag oproept of ze iets doen omdat ze er zelf beter van worden, of dat ze iets doen in het belang van de onderneming. De loyaliteitsvraag ligt dus permanent op tafel. Loyaliteit van werknemers kan echter niet bestaan zonder loyaliteit van het management.

Wereldverbeteraars zijn nodig. Hoe sturen we de veranderingen in de goede richting? En wat is die richting? Als we over 150 jaar terug kijken denk ik niet dat we trots zullen zijn over deze periode in de menselijke geschiedenis. Zoals het toenemende overgewicht van de bevolking en global warming een directe aanslag zijn op het menselijke bestaan, zou de ongeremde zelfverrijking wel eens een directe aanslag kunnen zijn op de inrichting van onze maatschappij. Grote onrust en instabiliteit is dan te verwachten, maar net als bij global warming kan het wel even duren voordat het kookpunt is bereikt.